

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

KRISTINA BURIĆ
ZAVRŠNI RAD

RIZIČNA PONAŠANJA DJECE
PREDŠKOLSKE DOBI

Petrinja, 2016.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

ODSJEK U PETRINJI

RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

PREDMET: PEDAGOGIJA RANOG ODGOJA

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Kristina Burić

Tema završnog rada: Rizična ponašanja djece predškolske dobi

Mentor: doc. dr. sc. Marina Đuranović

Petrinja, 2016.

Sadržaj

SAŽETAK	4
SUMMARY	5
1. UVOD.....	6
2. POJAM RIZIČNOG PONAŠANJA.....	7
2.1. Rizična ponašanja djece predškolske dobi	9
3. PODJELA RIZIČNIH PONAŠANJA.....	11
3.1. Eksternalizirana ponašanja	12
3.2. Internalizirana ponašanja	13
4. NAJČEŠĆI OBLICI RIZIČNIH PONAŠANJA	14
4.1. Povučenost	14
4.2. Prkos (neposlušnost)	16
4.3. Laganje.....	17
4.4. Agresivnost	18
4.5. Potištenost.....	20
4.6. Hiperaktivnost.....	21
4.7. Strašljivost	23
5. SOCIJALNI I EMOCIONALNI RAZVOJ DJETETA.....	25
5.1. Emocionalni razvoj djeteta	25
5.2. Socijalni razvoj djeteta	26
6. PREVENCIJA RIZIČNIH PONAŠANJA.....	29
6.1. Vrste prevencija	30
6.2. Koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika.....	31
6.3. Koncept otpornosti.....	33
6.4. Koncept razvojnih prednosti.....	34
6.6. Koncept promocije mentalnog zdravlja.....	35
7. UTJECAJ OBITELJI, VRTIĆA I ZAJEDNICE NA RAZVOJ DJETETA I PREVENCIJU RIZIČNIH PONAŠANJA.....	37
7.1. Obitelj.....	37
7.2. Zajednica	38
7.3. Vrtić.....	40
8. ZAKLJUČAK	42
LITERATURA	43
BIOGRAFIJA	45

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA	46
IZJAVA O JAVNOJ OBJAVI RADA	47

SAŽETAK

Kako bi se jednoga dana razvili u odgovorne i odrasle osobe, punih potencijala, spremne za kvalitetno obrazovanje, zaposlenje, stvaranje i učvršćivanje prijateljskih i emocionalnih veza te osnivanje vlastite obitelji, prošli smo kroz rani socijalni i emocionalni, ali i kognitivni razvoj koji nam je stvorio temelje za naše funkcioniranje i ostvarenje na svim područjima života. Taj naš razvoj pod utjecajem je okoline koju čini obitelj, vršnjaci, odgojno-obrazovne institucije i zajednica. Oni nas usmjeravaju i razvijaju u nama otpornost, mentalno zdravlje, pozitivan razvoj, zaštitne čimbenike koji nam pomažu da se odupremo rizičnim čimbenicima koji bi mogli omesti naš razvoj i odvesti nas na krivi put. Ti krivi putevi manifestiraju se kao ponašanja (poput agresivnosti, povučenosti i slično) kojima izražavamo da nešto nije u redu i da nam je potrebna pomoć. Uloga odraslih i zajednice jest da prepoznaju te pozive u pomoć i interveniraju kako se ti putevi ne bi razvili u veće probleme i onemogućili nam da se ostvarimo u cijelosti kao zdravi i sretni pojedinci.

Ključne riječi: dijete, obitelj, vrtić, rizična ponašanja, prevencija.

SUMMARY

In order to develop one day into responsible adults, full potential, ready for a quality education, employment, creation and strengthening of friendship and emotional relationships, and establish their own family, we went through early social and emotional but also cognitive development what gave us basis for our operation and achievement in all areas of our life. That same development is on influence of environment which is made of family, friends , educational institutions and communities. They direct and develop in us resistance, healthy mental health, positive development, protective factors that help us stand up to the risk factors that might hinder our development and take us to the wrong way. That wrong ways manifest themselves like behavior (such as aggression, timidity) which we express that something is wrong and that we need help. The role of adults and community is to recognize these calls of help and intervene that our paths wouldnt develop into larger problems and disable us to achieve fully as healthy and happy individuals.

Key words: child, family, kindergarten, risky behaviour, prevention.

1. UVOD

Rizična ponašanja djece i mladih tema su brojnih znanstvenih radova. Tijekom svog razvoja neka djeca manifestiraju različite oblike rizičnog ponašanja. Za djecu predškolskog uzrasta karakteristična je pojava agresivnosti, povučenosti, prkosa, laganja, potištenosti, hiperaktivnosti, plašljivosti. Budući da se ova odstupanja javljaju u ranoj fazi dječjeg razvoja na veliku većinu njih se može preventivno djelovati. Kako bi se smanjila pojava rizičnih oblika ponašanja kod djece i mladih nužno je poticati i razvijati njihove socijalne i komunikacijske vještine, samopouzdanje i samopoštovanje te im osigurati toplo i poticajno okruženje za rast i razvoj. Za zdrav razvoj djeteta ključni su obitelj, vrtić te zajednica kojoj dijete pripada. Obitelj je zajednica u kojoj dijete najviše boravi tijekom ranog djetinjstva, stoga ona postavlja temelje za razvoj svih vještina potrebnih djetetu kako bi se razvio. Pruža mu ljubav, toplinu, poticajno okruženje, ali mu postavlja granice i uči ga strpljenju. Vrtić je zajednica u kojoj djeca danas borave sve više vremena, pa samim time i ona utječe na djetetov razvoj. Kreativnim i poticajnim aktivnostima dijete istražuje, uči, komunicira s vršnjacima i odgajateljima. Zajednica koja omogućava pozitivno okruženje može pridonijeti pozitivnom razvoju djeteta. Kroz zaposlenost, informiranje roditelja o roditeljstvu ili ulaganjem u kvalitetu odgojno-obrazovnih ustanova zajednica može utjecati na obitelj, a na kraju i na dijete koje pripada toj obitelji.

2. POJAM RIZIČNOG PONAŠANJA

Svaki ljudsko biće kako bi zadovoljilo svoje potrebe bira ponašanje kojim će ga zadovoljiti. Svatko od nas ne reagira jednako te tako prilikom zadovoljenja svojih potreba možemo izabrati ponašanja koja imaju obilježja poremećaja u ponašanju. Koje ponašanje ćemo izabrati ovisi o mnogo čimbenika. Ovisi o našim sjećanjima, navikama koje smo stekli tijekom djetinjstva, genetskim čimbenicima i sl. To znači da postoji normalno ponašanje i poremećena stanja. Ne postoji definicija kojom bi se reklo da je to i to ponašanje normalno, već se normalnost određuje prema onome što pripada nekom prosjeku, što odgovara nekim socijalnim standardima. To normalno ponašanje je ono koje je u nekoj zajednici određeno kao normalno, što znači da ovisi o kulturi u kojoj neki pojedinac živi. S obzirom da je u središtu ovog rada dijete, normalno ponašanje se smatra ono koje se pojavljuju kod većine djece u nekoj određenoj dobi (Ćuturić, 1995).

No, s druge strane postoje i poremećena stanja ili ponašanja koja odstupaju od normalnih ponašanja. Svako od tih ponašanja ima svoje značenje i važnost kao prijelazni oblik prema nekoj razvojnoj fazi te postoje brojni čimbenici zašto je došlo do tih odstupanja. Svako od nas može manifestirati ta ponašanja u određenim razdobljima života. Međutim, svako to ponašanje se neće smatrati kao poremećeno. No, ako se ta ponašanja nastavljaju dalje onda se govori o poremećajima u ponašanju.

U literaturi postoje brojne definicije poremećaja u ponašanju, kao i brojni termini koji se koriste uz termin poremećaja u ponašanju. Svaki od autora definirao je taj termin na svoj način gdje je naveo neke karakteristike tih ponašanja, dok općeprihvaćena i cjelovita definicija još ne postoji. Svaka od tih definicija nastoji obuhvatiti što su poremećaji u ponašanju ističući kriterije po kojima se oni prepoznaju (Bouillet i Uzelac, 2007).

Odgojna zapuštenost, poremećaji u ponašanju i ličnosti te prijestupničko ponašanje termini su koji su se nekada koristili, dok se u novije vrijeme uz pojam poremećaji u ponašanju koriste pojmovi poremećaji u socijalnom ponašanju (Uzelac, 1995, prema Bouillet i Uzelac, 2007) i rizična ponašanja (Bašić i Ferić, 2004).

Poremećaji u ponašanju su ponašanja koja pojedinca svakodnevno ometaju u njegovom funkcioniranju. Štetu čine samom pojedincu i osobama u njegovom okružju.

Poremećaji u ponašanju određuju se i kao izrazi nedostataka psihosocijalne zrelosti (Bouillet i Uzelac, 2007). Psihosocijalna zrelost definira se kao stupanj do kojeg je dotična osoba stekla socijalne i socijalizirane oblike ponašanja koji su uobičajeni i koji se očekuju od osobe s obzirom na njezinu dob i socijalni položaj (Hrnjica, 1982, prema Bouillet i Uzelac, 2007).

Terminom poremećaji u ponašanju nastoji se obuhvatiti veliki broj ponašanja različitih manifestacija, obilježja, intenziteta, trajanja, složenosti, opasnosti i/ili štetnosti (Koller-Trbović, 2004, prema Bouillet i Uzelac, 2007), a ona iziskuju posebnu stručnu pomoć u odgoju. Takva ponašanja pogađaju pojedinca, nepovoljno djeluju na njegovu aktivnost, ali i obitelj, vršnjake, obrazovnu ustanovu, užu i širu zajednicu (Dobrenić i Poldrugáč, 1974, prema Bouillet i Uzelac, 2007).

Terminom „u riziku“ opisuju se djeca i mladi koji doživljavaju veliki broj teškoća (izloženost perinatalnom stresu, siromaštvo, smrt roditelja, školski neuspjeh, maloljetničke trudnoće i delikvencija) koji vode u daljnja rizična ponašanja (Bašić i Ferić, 2004). Takva djeca bila su izložena ili su izložena mnogobrojnim problemima koji prijete njihovom pozitivnom razvoju i uspješnoj prilagodbi u društvu u kojem žive (Bašić i Ferić, 2004). Međutim, rizična ponašanja koja se pojavljuju u ranom djetinjstvu određenim preventivnim mjerama se mogu smanjiti ili eliminirati (Đuranović i Opić, 2013).

Nadalje, takva ponašanja djeci i mladima čine određene teškoće, štete i probleme bilo samima sebi ili drugoj osobi, skupini ili zajednici (Bouillet i Uzelac, 2007). Pritom takvo ponašanje ima negativne posljedice na obrazovno i radno postignuće djeteta, na njegovo socijalno i ukupno ponašanje i funkcioniranje (Koller-Trbović, 2004, prema Bouillet i Uzelac, 2007).

Osnovni kriteriji kojima se prepoznaju poremećaji u ponašanju su: odstupanje od normalnog ponašanja, štetnost za sebe i druge u okolini te potreba za intervencijom (Koller-Trbović, Žižak i Bašić, 2001, prema Bouillet i Uzelac, 2007).

Nadalje, Koller-Trbović i suradnici (2001, prema Bouillet i Uzelac, 2007) navode kako svako ponašanje ne mora biti rizično. Kako bi se ono nazvalo poremećajem u ponašanju ili odstupanjem u ponašanju mora zadovoljiti određene kriterije:

1. trajanje poremećaja: o poremećaju se govori ako odstupanje traje kroz dulji vremenski period (od tri do šest mjeseci i dulje) ili ako nastane nagla promjena u ponašanju
2. intenzitet poremećaja: težina poremećaja, gdje se spominju blagi, umjereni i teški poremećaji, odnosno umjerena i vrlo visoka rizičnost
3. prisutnost poremećaja u određenoj sredini: pri čemu su opasniji i teži poremećaji koji se pojavljuju u više različitih sredina (npr. obitelj, škola, društvo vršnjaka)
4. prisutnost većeg broja različitih poremećaja: poremećaji se intenziviraju i pojavljuju se novi oblici ako se ne intervenira
5. socijalni ili kulturni kriterij gdje se poremećaj ne procjenjuje na isti način u različitim sredinama ili za različiti spol ili dob i dr.
6. hitnost intervencije
7. prije poduzete intervencije i njihovi rezultati.

Rizična ponašanja djece, ali i mladih ljudi, počinju se očitovati najprije u obiteljskom okružju pa se nastavljaju kroz odgojno obrazovne institucije, s vršnjacima, pa i u zajednici (susjedstvo), a najčešće se niti ne primijeti da s djetetom nešto nije u redu, jer se ponašanje manifestira od blagih, manje primjetnih, pa prema težim oblicima (Koller-Trbović, 2004). Ta ponašanja ometaju dijete u njegovom normalnom funkcioniranju, istraživanju, usvajanju znanja, umijeća i vještina te na kraju i u stvaranju socijalnih veza s drugim osobama, poput vršnjaka, te tako dijete ostaje zakinuto.

2.1. Rizična ponašanja djece predškolske dobi

"Jurnjava i nadmetanje u obrazovanju ruši utočište koje je nekoć spadalo u dragocjenu domenu ranog djetinjstva. To utočište su karakterizirale igre koje današnji roditelji smatraju čistim gubljenjem vremena: gacanje po lokvama, šetanje po parku i

traženje djeteline s četiri lista, igranje skrivača iza grmlja i crtanje kredom po pločnicima". (Shaw i Wood, 2009, str. 178, prema Đuranović i Opić, 2013, str. 102).

Ubrzan način života, želja za materijalnim osiguravanjem obitelji, za stjecanjem bogatstva ostavili su traga na svima nama. Neke vrijednosti kojima su ljudi nekada pridavali pozornost danas su u drugom planu. Danas djeca puno vremena borave u odgojno-obrazovnim ustanovama, a sve manje na svježem zraku i u društvu obitelji. Djeca su suočena s brojnim stresnim događajima koji remete njihov zdrav razvoj. Ti stresni događaji mogu uzrokovati pojavu rizičnih ponašanja koji utječu na djetetov daljnji razvoj. Rizična ponašanja mogu se pojaviti već u predškolsko doba, ali se mogu prevenirati i spriječiti njihovo daljnje napredovanje do ozbiljnijih poremećaja.

Je li neko ponašanje odstupajuće od onog što se očekuje, određuju čimbenici koji na to utječu, a to su sredina i dijete, zrelost i dob djeteta, trajanje ponašanja koje zabrinjava roditelje, prethodni razvoj i osobitosti djeteta (Ćuturić, 1995).

Djeca u riziku posjeduju set ponašanja, uzroke i posljedice koje za tu djecu i mlade znače opasnost od negativnih događanja u budućnosti (Bašić i Ferić, 2004) te su ta djeca u opasnosti da se ne razviju u odgovorne osobe (Drayfoosova 1990, prema Bašić i Ferić, 2004). Treba istaknuti da je svako dijete individua za sebe, posebno na svoj način, drugačije od druge djece i s obzirom na to svako dijete će reagirati na drugačiji način u stresnim situacija. Svako ponašanje djeteta ima svoje značenje. Prema Ćuturić (1995) rizična ponašanja nastaju kad određena faza razvoja i rasta postavlja pred dijete zahtjeve kojima još nije doraslo ili kad takve zahtjeve postavljaju roditelji, a ono još nije doraslo tome da taj zahtjev zadovolji. Prema istoj autorici ponašanje će nestati kada se dijete novonastalom zrelošću prilagodi zahtjevima ili kada ti zahtjevi oslabe.

3. PODJELA RIZIČNIH PONAŠANJA

„Razumijevanje normalnih razvojnih promjena omogućava nam prepoznavanje onih oblika ponašanja koji se smatraju primjerenim za određeno razvojno razdoblje, ali i znakom poremećaja u nekoj drugoj životnoj dobi.“ (Lebedina Manzoni, 2007, str. 30).

To znači da mi, kao budući odgajatelji, trebamo poznavati normalan razvoj djeteta kako bismo mogli jednoga dana prepoznati odstupajuće ponašanje djeteta. Naravno, svako dijete je individua za sebe te određene razvojne faze ne nastupaju kod svakog djeteta u isto vrijeme. Ipak, određena ponašanja nam mogu pokazati da nešto nije u redu kod djeteta. Prema Ćuturić (1995) ta odstupanja u ponašanju su djetetovi pozivi u pomoć, a roditelji i odgajatelji bi trebali prepoznati te pozive i pomoći djetetu da to prevlada. Dijete najčešće nije niti svjesno da njegovo ponašanje odstupa od normalnog. Ono možda nije naučilo kako pravilno reagirati u određenoj situaciji, odnosno kako da pokaže svoje emocije, ali i dijete nije u stanju da verbalizira svoje probleme već se najčešće njegov problem manifestira neprilagođenim ponašanjem (Lebedina Manzoni, 2007). Prema Lebedina Manzoni (2007) dijete može nekim ponašanjem odstupati od normalnog u određenom trenutku, ali tu odrasli mogu reagirati na dva načina: prvo da to ponašanje označe kao poremećaj, a ono bi vjerojatno s vremenom nestalo, a drugi način jest ignoriranje djetetova problematičnog ponašanje kao nešto što će nestati, a dijete zapravo treba intervenciju odrasle osobe.

U literaturi se navode rizična ponašanja koja se najčešće pojavljuju u predškolsko doba.

Prema Lebedina Manzoni (2007) sa stajališta faktora koji sudjeluju u nastajanju i manifestiranju rizičnih ponašanja govori se o poremećajima koji su nastupili djelovanjem okoline i emocionalnim razvojem ličnosti. Pod utjecajem okoline koja nije pružila dovoljno mogućnosti za pozitivnu identifikaciju i koja ne pobuđuje mehanizme koji određuju pravilan odnos prema vlastitoj ličnosti i društvu u cjelini nastaju odstupanja. Okolina je prema tome ta koja u pojedincu stvara određene potencijale, odnosno ona ga usmjerava (Lebedina Manzoni, 2007). U drugom slučaju su poremećaji koji su nastali pod nepovoljnim emocionalnim uvjetima, a koji su rezultirali nepovoljnim emocionalnim ishodima za osobu. Zbog nepovoljnih

emocionalnih uvjeta dolazi do gubitka sposobnosti socijaliziranog realiziranja svojih potreba, a to se ostvaruje putem izbjegavanja obveza i kršenja normi društva (Lebedina Manzoni, 2007).

Lebedina Manzoni (2007) se dijelom koristi klasifikacijom iz Američke psihijatrijske udruge DSM-IV (Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje, 1996). Prema njemu, postoje dvije široke skupine simptoma kod djece. Prva skupina simptoma stvara problem okolini (eksternalizirani problemi), a druga skupina simptoma stvara problem samom djetetu (internalizirani problemi). Takvu klasifikaciju na internalizirane i eksternalizirane probleme navodi Brajša-Žganec (2003), a autori Bouillet i Uzelac (2007) tu podjelu smatraju glavnom podjelom rizičnih ponašanja djece i mladih.

3.1. Eksternalizirana ponašanja

Eksternalizirana ili nedovoljno kontrolirajuća ponašanja opisuju se kao ponašanja koja izazivaju probleme djetetovoj okolini. Dijete svojim ponašanjem pokazuje otpor prema autoritetu, roditelju ili odgajatelju, ali i prema vršnjacima. Ovakva ponašanja opisuju se kao nedovoljno kontrolirajuća, antisocijalna (Brajša-Žganec, 2003) i ekscesivna ponašanja (Lebedina Manzoni, 2007). Djeca takvim ponašanjem žele ignorirati i izbjegavati zahtjeve roditelja ili odgajatelja, nisu spremni na kompromise, a mogu i namjerno takvim ponašanjem ispitivati granice autoriteta (Bouillet i Uzelac, 2007). Takvo ponašanje može biti uzrokovano odgojnim stilom ili načinom kakvim pristupamo mi kao odgajatelji djetetu. Popustljivost, nejedinstvenost u postavljanju zahtjeva, postavljanje visokih zahtjeva ili neodlučnost jedni su od razloga zbog kojih može doći do pojave eksternaliziranih oblika ponašanja (Vodak i Šulc, 1966, prema Bouillet i Uzelac, 2007). Pri tome dijete ne može zadovoljiti visoke zahtjeve autoriteta, ima preveliku slobodu, odnosno autoritet ne postavlja nikakve granice djetetu, postavljaju se suprotni zahtjevi dva odgajatelja ili roditelja ili su odgajatelji nejedinstveni pa se ne mogu dogovoriti oko odgojnih zadaća djeteta (Vodak i Šulc, 1966, prema Bouillet i Uzelac, 2007).

Takva djeca nemaju kontrolu nad ponašanjima nad kojima bi trebala imati u određenoj dobi. Sklona su većoj ljutnji i impulzivnosti te niskoj sposobnosti regulacije emocija (Brajša-Žganec, 2003). Eksternalizirana ponašanja opisuju se kao agresivna, negativistička, hostilna, impulzivna, a osobe često dolaze i u sukobe sa zakonom, pa se opisuju i kao kriminalna (Lebedina Manzoni, 2007). Pod eksternalizirana ponašanja Lebedina Manzoni (2007) navodi deficit pažnje/ hiperaktivni poremećaj i poremećaje ophođenja. Autori Bouillet i Uzelac (2007) pod ovaj oblik ponašanja navode nametljivost, prkos, laganje, hiperaktivnost, neposlušnost, bježanje od kuće i iz drugih odgojnih sredina, suprotstavljanje, nepokornost, negativističko ponašanje, agresivnost, destruktivnost i delikvenciju.

3.2.Internalizirana ponašanja

Internalizirano ponašanje, odnosno pretjerano kontrolirajuće ponašanje, definira se kao povučeno, depresivno ponašanje i somatski problem (Brajša-Žganec, 2003). Kod takvog ponašanja, za razliku od eksternaliziranog koje stvara problem okolini, dijete stvara problem samo sebi. Takvo ponašanje stoga niti ne privlači veliku pažnju na sebe pa se kod djeteta primjećuje kasnije da nešto nije u redu. Dijete je pri tome sklono tuzi, niskoj regulaciji pažnje i niskoj impulzivnosti (Brajša-Žganec, 2003). Prema Lebedina Manzoni (2007) djeca ovakvog ponašanja manifestiraju strah, napetost, sramežljivost, osjećaj nevoljenosti, inferiornost i tugu. Stoga u grupu ovog ponašanja pripadaju ponašanja poput strahova u djetinjstvu, socijalne povučenosti i depresivnosti. Bouillet i Uzelac (2007) definiraju internalizirana ponašanja kao pretežito pasivna ponašanja, pretjerano kontrolirajuća ponašanja gdje su djeca usmjerena prema sebi, stoga su takva ponašanja plašljivost, povučenost i nemarnost. Razvoju takvih ponašanja mogu utjecati razvojne osobine djeteta, okolina (ponajviše roditelji) te karakteristike temperamenta (Brajša-Žganec, 2003).

4. NAJČEŠĆI OBLICI RIZIČNIH PONAŠANJA

U literaturi se navode različiti oblici rizičnih ponašanja djece predškolske dobi i to najčešće: povučenost, prkos (neposlušnost), laganje, agresivnost, potištenost, hiperaktivnost (motorni nemir) i strašljivost (Bouillet i Uzelac, 2007; Ćuturić, 1995; Đuranović i Opić, 2013; Lebedina Manzoni, 2007).

4.1. Povučenost

Emocionalni razvoj djeteta izložen je različitim utjecajima, poput genskih predispozicija, psihičkih osobina roditelja, najranijih trauma (fizičke i psihičke), međuodnosa u obitelji, kognitivnih procesa i načina učenja ponašanja (Kendell, 2000, prema Lebedina Manzoni, 2007). Manjak zadovoljavajućih socijalnih odnosa mogu rezultirati neugodnim emocionalnim stanjima, poput povučenosti (Bouillet i Uzelac, 2007). Povučenost je posljedica nezadovoljenih potreba za pripadanjem i ljubavi (Bouillet i Uzelac, 2007). Iskustva koje dijete doživljava tijekom djetinjstva u okruhu obitelji mogu utjecati na formiranje povučenosti. Bitan je djetetov odnos s obitelji i emocionalne lekcije i reakcije koje dijete uči odrastanjem u obitelji (Lebedina Manzoni, 2007). Roditelj koji čuva dijete od neugode i osobnih strahova, ne dopušta djetetu igru s drugom djecom, ne izlazi iz kuće s djetetom, ili je u svakoj situaciji uz njega, na taj način potiče razvoj povučenosti (Ćuturić, 1995). Drugim riječima, pretjerana zaštićenost djeteta uskraćuje djetetu prilike da samo nešto bira, da rješava probleme i donese odluke. Takvo dijete se ne razvija kao i druga djeca koja ispituju, istražuju, komuniciraju s roditeljima, vršnjacima i drugim osobama u svojoj okolini. Takvo dijete nema mogućnosti da upozna drugu djecu jer ih se boji te u svakoj situaciji doživljava neugodu jer se nije pripremilo na različite situacije u djetinjstvu (Ćuturić, 1995). Dijete se povlači u sebe i ne želi riskirati u komunikaciji sa svojom okolinom. Isto tako, povučenost može nastati na temelju učenja prema modelu, promatrajući reakcije roditelja ili slušajući njihovo objašnjenje nekog socijalnog događaja (Lebedina Manzoni, 2007).

Bouillet i Uzelac (2007) definiraju povučeno dijete kao ono koje je pretežno tiho, mirno, osamljeno, koje mnogo mašta, igru često napušta nezadovoljno, nema stalne prijatelje, češće bira društvo starijih ili mnogo mlađih osoba. Ono je plašljivo, nesigurno i nema povjerenja u druge. Autorice Katz i McClallen (1999) navode pojmove stidljivost i povučenost. Stidljivost je prema njima stanovita doza rezerviranosti djeteta, koja je znak da je ono svjesno nepoznate situacije i njezinih sudionika, no tu stidljivost dijete može prevladati tijekom djetinjstva. Ta doza stidljivosti, prema istim autoricama, rezultat je toga da djeca ne posjeduju dovoljno znanja, umijeća ili razumijevanja koja bi im bila potrebna da se upuste u zadovoljavajuće odnose. S druge strane, neka djeca uživaju provodeći svoje vrijeme u samoći, a ako je potrebno mogu stupiti u zadovoljavajuće interakcije ili aktivnosti s vršnjacima. Pod pojmom povučenosti ili niskom razinom interakcije, smatra se ponašanje koje ograničava broj prilika u kojima bi dijete moglo razviti primjerena socijalna umijeća, a ono može voditi prema dubljoj socijalnoj povučenosti (Hymelova i sur., 1990, prema Katz i McClallen, 1999), odnosno može dovesti do usamljenosti koju karakterizira izrazit manjak socijalnih veza (Bouillet i Uzelac, 2007). Povučeno je rizični čimbenik u ranom razvoju djeteta i ono se ne smije ignorirati (Hymelova i sur., 1990, prema Katz i McClallen, 1999), no njezini blagi oblici neće dovesti do kasnijih problema (Parker i Asher, 1987, prema Katz i McClallen, 1999).

Prema Ćuturić (1995) povučeno dijete izbjegava društvo druge djece i stvara probleme pri odlasku u vrtić. Ono malo govori ili govori šapatom, djeluje uplašeno, teško se pridružuje drugoj djeci i započinje interakciju. Povučeno dijete se boji riskirati u nepoznatim situacijama, stoga izbjegava kontakte s vršnjacima i drugim nepoznatim osobama. Takvim ponašanjem ono ne uspijeva istraživati, usvajati vještine i sudjelovati u aktivnostima sa svojim vršnjacima koje bi ga činile sretnim i zadovoljnim kao i njegove vršnjake. Osjeća da je suviše opasno da se otvori i da govori. Lebedina Manzoni (2007) definira povučeno dijete kao sramežljivo i socijalno anksiozno. Povučeno dijete primjenjuje negativne strategije suočavanja kao što je plakanje, izbjegavanje, pritužbe na tjelesne tegobe te mu se pri tome puls povećava i zamuckuje (Beidel, 1991, prema Lebedina Manzoni, 2007). Važno je reći da se povučeno koja se manifestira kod djevojčica najčešće i prihvaća te se ne pridaje toliko pažnje kao kod dječaka (Ćuturić, 1995).

Roditelji i odgajatelji mogu intervenirati na određene načine ili određenim postupcima spriječiti pojavu povučenosti. Povučenu djecu potrebno je postupno uvoditi u društvo vršnjaka kroz različite oblike udruživanja (sportski klubovi, kulturno-umjetnička društva i sl.), a zatim oprezno i postupno ga izlagati onim situacijama u kojima njegova povučenost dolazi najviše do izražaja (Bouillet i Uzelac, 2007). Lebedina Manzoni (2007) navodi kako je najbolji tretman za povučenost učenje pozitivnog modela ponašanja, stjecanje pozitivnih iskustava u socijalnim kontaktima te učenje socijalnih vještina u interakciji s drugima. Takvo dijete zahtjeva pažnju i osjećaj ljubavi, ohrabrenje da počne komunicirati, aktivnost koje to dijete voli kako bi steklo vjeru u svoje sposobnosti i u kojima će postići uspjeh. Drugim riječima, potrebno ga je osloboditi te izolacije kako bi moglo sudjelovati u slobodnoj i spontanoj komunikaciji (Ćuturić, 1995).

4.2. Prkos (neposlušnost)

Prkosno ili neposlušno ponašanje u literaturi se spominje kao najčešće ponašanje djeteta. Nakon rođenja te tijekom ranog razvoja, djetetu se zadovoljavaju njegove potrebe i želje, no kako dijete odrasta sve više, određeni zahtjevi se ispunjavaju, ali pojavljuju se sve više i oni koji ne mogu biti zadovoljeni. Dijete se tada uči da postoje određena ograničenja te se mora naučiti biti strpljivo, a nekada se i odreći određene želje. No, dijete počinje pokazivati svoje izbore. Pokazuje ono što želi, ali i ne želi, odnosno radi svoje prve korake prema otkriću vlastitog „Ja“, te se u skladu sa tim pojavljuje prkosno ponašanje (Rumpf, 2006, prema Đuranović i Opić, 2013). To su djetetovi prvi oblici neposlušnosti, koje pokazujemo svi u životu, stoga su oni neizbježni, ali i kratkotrajni oblici neposlušnog ponašanja (Ćuturić, 1995). Kada se takvo ponašanje manifestira kroz duže vrijeme u kojem ono remeti djetetovo socijalno funkcioniranje, tada se govori o poremećaju (Bouillet i Uzelac, 2007). Takvo ponašanje rezultat je otpora i neprihvaćenosti prema roditelju ili nekom drugom autoritetu. Dijete se odupire otvoreno - neprihvatanjem roditeljskog zahtjeva ili pasivno - ignoriranjem (Ćuturić, 1995). Bouillet i Uzelac (2007) prkosno ponašanje definiraju i kao nedisciplinirano odnosno ponašanje nepoštovanja pravila i autoriteta. Takvo ponašanje karakterizira tvrdoglavost, otpor zapovijedima,

nespremnost na kompromis, popuštanje i pregovore s odraslima i vršnjacima. Isto tako, prkosno ponašanje može biti i namjerno na način da dijete ispituje granice roditelja, odgajatelja ili drugih osoba kroz ignoriranje zapovijedi, svađe ili nepriznavanje krivnje za vlastite greške (Bouillet i Uzelac, 2007). Prema autorima Bouillet i Uzelac (2007), odgojitelji svojim postupcima mogu osjetno doprinijeti razvoju djetetova nediscipliniranog ponašanja. S obzirom na to postoje: zahtjevni odgojitelji (nemilosrdni, traže bezuvjetnu poslušnost), strogi (izazivaju strah u djetetu, sputavaju dječju samostalnost i individualnost), popustljivi odgojitelji (dopuštaju djetetu da radi što želi, ne postavljaju ograničenja, zabrane i pravila pa dijete ne razvija osjećaj za poslušnost), neodlučni odgojitelji (nisu dosljedni, postavljaju međusobno suprotne zahtjeve pa dijete ne razumije što se od njega zapravo očekuje) te nejedinstveni odgojitelji (ne mogu se međusobno dogovoriti o odgojnim zahtjevima prema djetetu, a dijete prihvaća one zahtjeve kojima je lakše udovoljiti).

Kod nastupa prkosa odgajatelj i roditelj trebaju razmisliti zašto je došlo do njega, pokušati razumjeti dijete, pomoći mu da se prilagodi promjenama te smirenim i polaganim govorom reći što im smeta (Ćuturić, 1995). Bouillet i Uzelac (2007) navode neke karakteristike prevencije prkosnog ponašanja. Prevencijom se najprije treba uspostaviti autoritet odrasle osobe i stvoriti odnos međusobnog poštovanja. Dijete treba uvidjeti da takvim ponašanjem ne može doći do cilja, da je takvo ponašanje besmisleno te treba iskusiti prirodne posljedice svog ponašanja. Proces odgoja treba protjecati bez prisile, uz postupno postavljanje zahtjeva i isticanjem djetetova uspjeha.

4.3. Laganje

Dijete laganje kao oblik ponašanja pokazuje u četvrtoj i petoj godini kako bi postiglo željeni cilj, opravdanje, nešto prikrilo, kod izbjegavanja kazne, neželjenog posla, dobivanja nagrade i slično (Bouillet i Uzelac, 2007). Ono prešućuje, iskrivljuje istinu, dopunjava djelomičnu istinu, izmišlja pojedinosti događaja i priča koje ne postoje (Bouillet i Uzelac, 2007).

Laganje autorica Lebedina Manzoni (2007) svrstava u grupu nedovoljno kontrolirajućih ponašanja uz agresivnost, destruktivnost, vandalizam, krađu, bježanje iz škole i kuće. Prema istoj, takva ponašanja su ona koja krše društvene norme te temeljna prava osoba.

Ponašanje nastaje pod utjecajem gena, socijalnih i ekonomskih faktora, te odnosom roditelja i djeteta. Laž djeteta najčešće se razvija u sredinama oskudne odgojne vrijednosti u kojoj laganje nije korigirano, nije postojala reakcija na djetetovu laž, nije postojao pozitivan odgojni utjecaj ili prilikom svakog izravnog upućivanja djeteta na „bezazlenu“ laž (Bouillet, i Uzelac, 2007). S obzirom da je obitelj djeteta primarni faktor u socijalizaciji tako se smatra važnim uzročnikom ovog ponašanja (Jouriles, Bourg i Farris, 1991, prema Lebedina Manzoni, 2007).

Kako bi se preveniralo takvo ponašanje potrebno je kreirati odgojnu sredinu u kojima je laganje nepotrebno i suvišno (Bouillet i Uzelac, 2007). Normalnim razvojem djeteta koji uključuje razvoj moralne svijesti, stjecanje osjećaja za pravedno te želje za poštivanjem pravila i normi ponašanja, ovakvo ponašanje bi se spriječilo (Lebedina Manzoni, 2007).

4.4. Agresivnost

Agresivnost je ponašanje čija je namjera nanijeti štetu i povredu nekoj osobi. Ovo ponašanje je jedno od najčešćih ponašanja s kojima se susreću roditelji, odgajatelji i učitelji (Schwartz, Dodge i Coie, 1993, prema Katz i McClallen, 1999).

„Agresivno ponašanje određuje se i kao više ili manje izražena, relativno stabilna tendencija neke osobe da u određenim situacijama reagira napadom ili prijetnjom i traženjem sukoba i borbi u najširem smislu riječi“ (Žužul, 1986, prema Bouillet i Uzelac, 2007, str. 215).

Razvija se vrlo rano u djetinjstvu. Točnije već u prvoj godini djeteta posjeduje osobine koje su potrebno za agresivno ponašanje (Maccoby, 1980, prema Brajša-Žganec, 2003), a već s dvanaest mjeseci manifestira se instrumentalna agresija (težnja za postignućem vanjskih ciljeva). Između prve i druge godine manifestira se zlonamjerno agresivno ponašanje, s četiri godine instrumentalna agresija koja teži

uzimanju ili otimanju igračaka, a sa šest godina agresija je usmjerena napadu na drugu osobu (Žužul, 1989, prema Brajša-Žganec, 2003).

U literaturi se navode različite podjele agresija. Prema Katz i McClallen (1999) agresija se manifestira na dva načina, pa imamo dvije vrste agresije. Prema teoriji suficita dijete pokazuje agresiju u situaciji kada mu nešto manjka (socijalno umijeće ili kontrola impulsa), a u drugom slučaju, prema teoriji deficita, dijete se ne može nositi s visokom razinom bijesa ili agresivnosti pa ih takvo stanje prisiljava da se služe agresijom. Prema Ćuturić (1995) postoji normalna (očekivana), neprijateljska i zakočena (potisnuta) agresija. Normalna ili očekivana agresija se pojavljuje tijekom djetetova razvoja, koja dijete vodi samostalnosti. Kod neprijateljske agresije pokazuje se otvoreno neprijateljstvo prema cilju. Neprijateljska se dalje dijeli na heteroagresiju koja je usmjerena prema van (ljudima, životinjama i predmetima) i autoagresiju koja je usmjerena prema sebi (griženje noktiju, čupanje kose itd.). Potisnuta agresija pojavljuje se kod jakog straha djeteta od kazne i manifestira se kao heteroagresija.

Agresivno ponašanje proizlazi iz socijalnog okruženja djeteta, prvenstveno iz obitelji. Svi oblici ponašanja uče se putem opažanja i oponašanja važnih osobe iz svoje okoline. Također, djetetovo ponašanje je i pod utjecajem medija pa dijete može oponašati ono što je vidjelo na televiziji, što danas nije neko čudno s obzirom da je agresija sastavni dio današnjih crtića, ali i općenito programa na televiziji. Roditelji ili neke druge osobe u djetetovoj okolini, ne reaguju na takvo ponašanje te ga na taj način i prihvataju. Ćuturić (1995) navodi kako su razlozi za agresiju: prikraćenost, prenesena ljutnja, roditeljsko odbacivanje, želja za dobivanjem pažnje, fizičko kažnjavanje djeteta, popustljivost roditelja, odnosno odgojna zapuštenost ili odgoj roditelja bez kontrole, gdje dijete ne uči kontrolirati svoju agresivnost i emocionalnu napetost. Drugim riječima takvo ponašanje rezultat je autoritarnog te agresivnog odgojnog stila (Ćuturić, 1995).

Dječaci su tijekom odrastanja više agresivniji nego djevojčice (Brajša-Žganec, 2003), a njihova agresivnost se najčešće više prihvata i od njih se očekuje da probleme rješavaju fizičkim metodama, dok su djevojčice te koje su tiše, mirnije i itd. (Lebedina Manzoni, 2007).

Kako bi se ovakvo ponašanje preveniralo potrebno je djetetu pokazati kako agresivno ponašanje nije dopušteno ponašanje, da se takvo ponašanje ne tolerira, te postaviti jasna pravila ponašanja sa djetetom i dosljedno ih se držati (Bouillet i Uzelac, 2007). Kao odrasle osobe trebamo pokazati svojim ponašanjem koja su ponašanja prihvatljiva te da je agresivno ponašanje nepotrebno kako bi došli do nekog cilja.

4.5. Potištenost

Potištenost kao emocionalni poremećaj u predškolsko doba javlja se povremeno i kratkotrajno. Potišteno dijete se opisuje kao mrzovoljno, otrešito, bezvoljno, šutljivo, povučeno, pasivno, umorno, tjeskobno, plačljivo i zabrinuto dijete, koje nemirno spava i neprestano se tuži na bolove (Košićek, 1967, prema Bouillet i Uzelac, 2007). Potištenost je ponašanje koje je povezano s povučenošću ili plašljivošću djeteta (Bouillet i Uzelac, 2007). Ovo ponašanje može se pojaviti pod utjecajem gena ili pod utjecajem okoline, odnosno roditelja, šire obitelji, vršnjaka ili neke druge osobe u djetetovoj okolini te socijalnih uvjeta u kojoj obitelj živi. Nedostatak ljubavi, pažnje prema djetetu, odbacivanje i zanemarivanje ili pak psihičko zlostavljanje, utjecaji su koji mogu razviti u djetetu potištenost (Bouillet i Uzelac, 2007). Smrt roditelja ili druge bliske osobe i rastava roditelja mogu isto tako rezultirati pojavom potištenosti, odnosno depresivnosti (Bouillet i Uzelac, 2007). Na razvoj potištenosti utječu međusobni odnosi u obitelji. Takvi odnosi imaju lošu komunikaciju, povećanu hostilnošću, manjkom zajedničkih aktivnosti te pogoršani odnosi između sestre i braće (Lebedina Manzoni, 2007).

Potišteno dijete potrebno je uključiti u preventivne tretmane gdje će se poticati samopoštovanje, vještine suočavanja s problemima, kvalitetan odnos djeteta s vršnjacima i roditeljima, a na kraju se i u sam taj preventivni program uključuje djetetova okolina, ponajprije roditelji (Bouillet i Uzelac, 2007). Preventivni tretmani za potišteno dijete su jako važni jer se time može poboljšati djetetov daljnji razvoj, točnije kognitivni, socijalni i emotivni razvoj, ali i kvaliteta odnosa članova djetetove obitelji (Bouillet i Uzelac, 2007).

4.6. Hiperaktivnost

U literaturi se spominje i hiperaktivnost, odnosno motorni nemir kao oblik rizičnog ponašanja djece. Sinonimi vezani uz hiperaktivnost su motorni nemir, pomanjkanje pažnje ili hiperaktivni poremećaj. Prema Lebedina Manzoni (2007) među populacijom djece postoji poremećaj pažnje i poremećaj impulzivnosti i hiperaktivnosti te se kombinacija tih poremećaja naziva ADHD tj. deficit pažnje, hiperaktivni poremećaj.

Hiperaktivnost je razvojni poremećaj nedostatka inhibicije ponašanja koji se očituje kao razvojno neodgovarajući stupanj nepažnje, pretjerane aktivnosti i impulzivnosti (Sekušak-Galešav, 2005, prema Bouillet i Uzelac, 2007). Ćuturić (1995) pod hiperaktivnost navodi i sinonime motorni nemir i psihomotorni nemir. Hiperaktivnost obilježava motorički nemir, vrpoljenje, dijete ne može na miru sjediti, ne može čekati u redu, a njegova pažnja se lako može narušiti (Cvetković-Lay, 2006, prema Bouillet i Uzelac, 2007). Njegova pozornost je kratkotrajna pa ne može dugo vremena provesti u nekoj aktivnosti nego prelazi na nešto drugo. Ovaj poremećaj se iskazuje kod dječaka i djevojčica na drugačiji način, što su navele autorice Ćuturić (1995) i Lebedina Manzoni (2007). Autorice navode kako je ovaj poremećaj češći kod dječaka, a uz to Lebedina Manzoni (2007) navodi kako se kod djevojčica ovaj poremećaj iskazuje kroz manje agresivnosti, a više anksioznosti i depresije.

Prema Ćuturić (1995) motorni nemir se pojavljuje između druge i četvrte godine kao normalna pojava tijekom razvoja djeteta. No, ako te smetnje potraju predugo, i nakon pete i šeste godine života, znak su određene nezrelosti koja se očituje i u drugim područjima.

Impulzivnost djeteta i njegova kratkotrajna pažnja odražava se na djetetovo usvajanje socijalnih vještina, znanja, stvaranje i održavanje prijateljstva (Bouillet i Uzelac, 2007). Dijete ima sposobnost da usvoji sve vještine koje su mu potrebne za svakodnevno funkcioniranje, ali njegova impulzivnost i kratkotrajna pozornost ga u tome sprječavaju, stoga je djetetu potrebna pomoć.

Kako bi se hiperaktivnost mogla uopće dijagnosticirati ono se mora odraziti u tri situacije: kod kuće, u školi (vrtiću) te u socijalnom kontekstu (Lebedina Manzoni,

2007). Nadalje, dječje ponašanje mora biti izraženije od normalnog s obzirom na djetetovu dob i razvojni stupanj, te narušavati funkcioniranje u različitim aspektima djetetova života (Bouillet i Uzelac, 2007).

Razlozi pojave hiperaktivnosti mogu biti u genskim predispozicijama djeteta, oštećenjima mozga ili pod utjecajem okoline (Lebedina Manzoni, 2007). Rizici u trudnoći i pri porođaju, tehnološki napredak društva, hrana i povećana tolerantnost društva prema dječjem nemirnom ponašanju mogu biti razlozi pojave hiperaktivnosti (Ćuturić, 1995). Nedostatak strukture u okruženju djeteta, opažanje neadekvatnog ponašanja, dezorganizacija životnih navika u vlastitom domu, neadekvatne interakcije roditelja i djece faktori su koje doprinose nedostatku samokontrole djeteta (Lebedina Manzoni, 2007).

Hiperaktivnosti je potrebna stručna, psihološka pomoć popraćena stručnim, vođenim procesom odgoja koji uključuje roditelje, odgajatelje (učitelje) i socijalne pedagoge. Djetetu je potrebna ona okolina koja prihvaća individualne razlike djeteta. Potrebna mu je ljubav, toplina i pažnja njemu važnih osoba koje reagiraju na njegove uspjehe, ali i koje jasno izražavaju ponašanja koja se ne prihvaćaju (Bouillet i Uzelac, 2007).

Važno je reći da su hiperaktivna djeca često jako kreativna, ali ih njihov negativan osjećaj sputava da se izražavaju i na kraju dođu do uspjeha. “ *Upravo je otkrivanje, naglašavanje i njegovanje područja kompetencije hiperaktivnog djeteta vrlo učinkovit način mijenjanja njegova niskog samopoštovanja* “ (Bouillet i Uzelac, 2007, str. 212).

Djetetu je potrebno pružiti rutinu, strukturu, predvidivost, komunicirati kroz pozitivne i jasne zahtjeve kojima je doraslo, te pri tome poštovati djetetove potrebe, razvijati samopoštovanje u djetetu i prihvatiti ga, odnosno prihvatiti da hiperaktivno dijete ima svoj specifičan način reagiranja (Bouillet i Uzelac, 2007). Hiperaktivnom djetetu treba omogućiti kretanje, veću slobodu, usmjeravanje i pomoć, izbjegavati kazne i zabrane, ali jasno pokazati kakvo ponašanje je prihvaćeno, postupati sa djetetom smireno i omogućiti mu raznovrsne aktivnosti (Ćuturić, 1995).

4.7. Strašljivost

Strah je prva emocija koja se razvija u djetetovu životu. Točnije od osmog mjeseca do druge godine dijete se boji odvajanja od skrbnika, od druge do četvrte godine dijete se boji mraka i životinja, od četvrte do šeste godine dijete se boji neobjašnjivih zvukova, a od šeste godine dijete se sve više boji nekih realnih strahova poput ranjavanja i prirodnih katastrofa. Pojava straha je dio djetetova razvoja, a izraz emocionalnog poremećaja je ako je intenzivan i dugotrajan (Lebedina Manzoni, 2007). Strašljivost se definira kao ponašanje u kojemu se prepoznaje uznemirenost, bljedilo, pojačano znojenje, kočenje, napetost, zbunjenost, neodlučnost (Uzelac, 1995, prema Bouillet i Uzelac, 2007).

Nepoznata situacija, osoba ili neki drugi objekt u djetetu može izazvati strah koji će ono pokazati kroz plač, uznemirenost, napetost, agresiju ili nesanicu (Lebedina Manzoni, 2007). Plašljiva osoba se osjeća bespomoćno, u svemu vidi opasnost za sebe, ne nalazi energiju da se tome odupre, boji se samostalno nešto poduzeti, boji se nepoznatih situacija, ljudi, pokazivanja vlastitih znanja, sposobnosti ili vještina, (Košiček i Košiček, 1967, prema Bouillet i Uzelac, 2007). Izbjegavanjem određenih situacija dijete dalje gubi na usvajanju novih vještina i znanja, ne riskira, ne istražuje, te tako, kako mu nedostaju određene vještine, sve više izbjegava nepoznate situacije jer nema tog iskustva koje mu je potrebno za komunikaciju s okolinom. Tako dijete ostaje zakinuto za potrebna znanja, vještina i umijeća i na kraju za svoje ostvarenje. Ono može biti rezultat roditeljskog odgojnog stila, točnije autoritativnog, gdje roditelj postavlja visoke zahtjeve kojima dijete nije doraslo, a kao odgojnu metodu bira zastrašivanje (Bouillet i Uzelac, 2007).

Kako bi se umanjila pojava ovakvog ponašanja ili preveniranje već pojavljenog ponašanja djetetu je potrebno ohrabrivanje i osamostaljivanje, postavljanje zahtjeva u skladu s djetetovim mogućnostima i ne pretjerano zaštićivanje. Djetetu je potrebno omogućiti da samo istražuje svoju okolinu kako bi usvojilo njemu potrebne vještine, znanja i umijeća za socijalno i emocionalno funkcioniranje. Pri pojavljivanju ovog ponašanja dijete je potrebno postupno izlagati situacijama, osobama i objektima koji u njemu izazivaju strah, a to se naziva desenzibilizacija (Lebedina Manzoni, 2007). Izostanak takvog pristupa, navode Bouillet i Uzelac (2007), nadalje izaziva fobije

(takav strah ometa pojedinca u funkcioniranju; odlazak zubaru, letenje, socijalne fobije, klaustrofobija) i paničan strah (intenzivan strah od iznenadne opasnosti).

5. SOCIJALNI I EMOCIONALNI RAZVOJ DJETETA

5.1. Emocionalni razvoj djeteta

Kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj može se opisati kao proces organiziranja ljudske energije i aktivnosti na onoj razini kojom će se postići najbolji rezultati (Jacobs i Cleveland 1999, prema Bašić, 2009). Emocionalni i socijalni razvoj počinje se oblikovati već u ranom djetinjstvu. Dijete kroz interakciju sa svojom okolinom pokazuje osjećaje i uči ih prepoznati i kontrolirati. S obzirom da su roditelji prve osobe koje dijete susreće u svojem životu, i s kojim provodi najveći dio vremena, u njoj se usvajaju prve emocije te se usađuju obrasci ponašanja s kojima će dijete nastaviti kroz život. Prema Brajša-Žganec (2003) emocionalni razvoj djeteta prolazi kroz 3 faze: usvajanje emocija, diferenciranje i transformacija. Usvajanje emocija počinje u ranom djetinjstvu gdje dijete u okruženju svoje obitelji usvaja osnovne emocije kao što su sreća, iznenađenje, ljutnja, tuga i strah. Osnovne emocije karakteristične su po tome što se usvajaju tijekom ranog djetinjstva i mogu se prepoznati u različitim kulturama. U ranom djetinjstvu u interakciji sa svojim roditeljima djeca diferenciraju i modificiraju svoje izražavanje emocija, oponašaju roditelje i tako stvaraju obiteljske obrasce ponašanja. U ovoj fazi dolazi do oblikovanja emocija. Dijete dobiva signale iz svoje okoline na određenu emociju te prema tim signalima svoje emocije minimalizira, pretjerano naglašava ili prikriva. Dijete potiskuje nepoželjne emocije, odnosno prilagođava se obiteljskim i kulturnim obrascima ponašanja. Dijete koje ima sposobnost kontroliranja širokog spektra emocionalnih doživljaja i prikladnih reakcijama u tim emocionalnim situacijama pokazuje dobro emocionalno stanje (Brajša-Žganec, 2003). Drugim riječima to je regulacija emocija koja počinje usvajanjem emocija, a zatim njihovim organiziranjem kako bi se postigla stabilnost i funkcioniranje (Brajša-Žganec, 2003). Regulacija emocija važna je jer dijete mora naučiti kako se nositi s frustracijama, prevladati strah ili neku drugu emociju, kako da pristupi drugima, stvori prijateljstva, ali i kako je u redu nekada biti sam i prepoznati kada je vrijeme da malo bude sam. Dijete koje time ovlada smatra se emocionalno kompetentnim djetetom (Katz i McClalen, 1999).

Uz svoj urođeni temperament i utjecaj obiteljskih odnosa razvija se proces regulacije emocija koje će omogućiti djetetu zdravo interpersonalno funkcioniranje (Braša-Žganec, 2003), a nadalje ono pomaže djetetu kako da reagira u zahtjevnim situacijama tako da te reakcije budu socijalno prihvatljive te na kraju da ostavi prostora za spontane reakcije, ali i njihovu odgodu kada je to potrebno (Katz i McClallen, 1999).

5.2. Socijalni razvoj djeteta

Socijalni razvoj čine ponašanja, stavovi i afekti kojima dijete stupa u interakciji s odraslima i vršnjacima (Braša-Žganec, 2003). Taj put djetetova razvoja do odraslosti rezultat su utjecaja obitelji, zajednice, ali i djetetovih genskih predispozicija. Socijalni razvoj i funkcioniranje čovjeka prolazi individualno, s obzirom da nitko nema jednake čimbenike koji na njega utječu, ali zajedničko je to da svi mi učimo neke vještine viđenim ponašanjem druge osobe, učenjem, a na kraju i primjenom tog naučenog. Sve se to ne događa odjednom nego je to proces koji kreće od naših najranijih dana pa sve do odraslosti (Bašić, 2009).

Danas postoji puno pristupa i teorija koji govore o socijalnom razvoju, ali i općenitom razvoju čovjeka. Bašić (2009) u svojoj knjizi *Teorija prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju djece i mladih* navodi neke od tih teorija, ali ističe važnije. Jedna od istaknutih teorija je Bronfenbrennerova ekološka teorija (1979).

Bronfenbrennerovu teoriju u svojoj knjizi *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj* spominje i Braša-Žganec (2003). Prema njoj ekološki pristup naglašava važnost okoline za dječji razvoj i psihosocijalnu prilagodbu. Bronfenbrenner je razvio sustavni model za analiziranje socijalne ekologije obitelji, u kojoj roditeljski kapaciteti, kako bi zadovoljili potrebe dječjeg razvoja, trebaju biti povezani s vanjskim čimbenicima poput radnog mjesta roditelja, adekvatnosti dostupne dječje brige, stupnja socijalne potpore, prijatelja i susjedstva, kvalitete lokalnog sustava socijalne skrbi i sigurnosti u području u kojem žive (Bronfenbrenner, 1979, prema Bašić, 2009).

Četiri su temeljne strukture tog sustava (Bronfrenbrenner, 1979, prema Bašić, 2009):

1. mikrosustav koji je sustav u kojem dijete živi određeno vrijeme (obitelj, škola, susjedstvo)
2. mezosustav koji čini odnos između dvaju ili više mikrosustava (obitelj i škola, obitelj i susjedstvo i škola i zajednica)
3. egzosustav koji čini sva ona mjesta u kojima dijete nije aktivan sudionik, ali koji utječu na njega preko mikrosustava (posao roditelja, školske vlasti)
4. makrosustav koji čini društvo, odnosno ideologija u kojoj djeca rastu (sklopovi instrukcija za egzosustav, mezosustav, mikrosustav - sve promjene koje se događaju u tom sustavu utječu na sve ostale sustave).

Ti sustavi imaju utjecaj na samo dijete, pored njegovih individualnih osobina, na način da djeluju izravno (mikrosustav) ili da djeluju jedni preko drugih do djeteta. Svi ti sustavi su u odnosu jedni s drugima, te tako utječu na dijete. Odnosno, razvoj djeteta na kraju je rezultat međudjelovanja djetetovih osobina i uže i šire okoline u kojoj dijete raste (Brajša-Žganec, 2003).

Uz socijalni razvoj vežu se pojmovi socijalno znanje, socijalno razumijevanje i socijalno umijeće. Kako bi se dijete razvilo i jednoga dana imalo zadovoljavajuće odnose sa svojom obitelji, vršnjacima i drugim osobama, važno je da poznaje norme i pravila zajednice kojoj pripada (socijalno znanje), da može predvidjeti tuđe reakcije na neke uobičajene situacije (socijalno razumijevanje) te da posjeduje određena socijalna umijeća kako bi pristupilo drugim osobama i tako razvilo i uspostavilo prijateljske veze sa drugim osobama (Katz i McClallen, 1999). Dijete koje je usvojilo socijalno znanje, razumijevanje i umijeće jest razvilo vještine socijalne kompetencije koje su mu potrebne za funkcioniranje u socijalnoj okolini te se naziva socijalno kompetentno dijete (Brajša-Žganec, 2003). Prema Katz i McClallen (1999) takvo dijete može uz svoje predispozicije iskoristiti poticaje iz svoje okoline te postići zadovoljavajuće interakcije s vršnjacima i drugim odraslim osobama, ali i zadovoljavajuće sudjelovanje u grupama i zajednici, te nadalje iz toga unaprjeđuje svoju kompetenciju.

Pozitivan socijalni razvoj bitan je za normalno i sretno funkcioniranje djeteta, a temelj toga postižu roditelji, ali i odgajatelji i druge odrasle osobe, koji su obzirni i strpljivi prema djetetu. Djetetu je potrebna komunikacija, pažnja, ljubav, toplina,

ohrabrenje, ali i postavljanje granica i zahtjeva u visini djetetovih mogućnosti. Potrebno je razgovarati s djetetom o dobrom i lošem ponašanju te svojim primjerom pokazati kako se treba ponašati u određenim situacijama jer dijete uči gledajući važne osobe iz svoje okoline. Na kraju je pozitivan razvoj djeteta dosegnut uz smisao za kompetentnost, osjećaj povezanosti sa drugim ljudima, vjerovanje u samoga sebe te stabilan identitet (Bašić, 2009).

6. PREVENCIJA RIZIČNIH PONAŠANJA

Prevenција je postupak čiji je cilj da se spriječi pojava nečega negativnog, u ovom slučaju negativnih ponašanja. Ona se definira kao čin, postupak, ukupnost radnji koje se poduzimaju da se što spriječi ili radnja koja će zaštititi od čega (Anić i sur., 2004, prema Bašić, 2009). Postupak je kojim se želi spriječiti pojava lošeg ponašanja.

„To podrazumijeva različite aktivnosti usmjerene prema djeci, mladima, obiteljima, prije nego se pojavi bilo kakav poremećaj, a cilj je podizanje kvalitete življenja i osnaživanje djece, mladih obitelji i zajednice da se nose sa specifičnim problemima i izazovima današnjice“ (Žižak i Koller-Trbović, 1999, prema Bašić, 2009, str.97).

Postupci kojima bi se ona ostvarila čine: poticanje znanja, kompetencija i vještina, samopoštovanja i samopouzdanja, poticanje vještina nošenja sa životnim situacijama, poticanje sustava potpore u okruženju obitelji, škole, radnog mjesta i zajednice te poticanje zdravog okruženja u zajednici (The Wisconsin Department of Public Instruction, 1995, prema Bašić, 2009). U prevenciju mogu ulagati zajednica, škola i vrtić. Primjer toga je organiziranje tečajeva za roditelje kako bi ih se pripremilo na roditeljstvo, zapošljavanje ljudi kako bi se smanjilo siromaštvo, a povezano s time i smanjenje stresa i sl. Prevenција može biti suradnički proces vrtića i zajednice kako bi se kroz određene postupke ostvarili pozitivni rezultati (organiziranje tečajeva za roditelje i odgajatelje, tako da se roditelji mogu informirati i pitati za one probleme koji ih zanimaju, a uz te tečajeve i odgajatelji se mogu usavršavati). Prevenција se sastoji od intervencija, postupaka, kontinuiranim i dugotrajnim djelovanjima kojima se nastoje otkloniti djelovanja rizičnih čimbenika te razvijanje i jačanje zaštitnih čimbenika pojedinca kako bi se na kraju spriječio nastanak i razvoj određenih poremećaja, bolesti ili neželjenih pojava (Bašić, 2009).

S obzirom da je u ovom radu u središtu dijete, pod prevencijom se smatraju oni postupci kojima bi se spriječila pojava ponašanja koji imaju rizike da kasnije prerastu u probleme, stoga ove prevencije spadaju u primarni oblik prevencije (Bašić, 2009). Prevenција ne znači samo intervenirati kada se problem pojavi i rad samo s osobama koje pokazuju taj problem, već se radi na tome da se spriječi problem, na način da se

radi s osobama koje su u dodiru rizičnih čimbenika i koje žive u nepovoljnim uvjetima koji na kraju mogu rezultirati pojavom problema.

6.1. Vrste prevencija

Najstarija podjela prevencija jest na primarnu, sekundarnu i tercijarnu, no postoji i primarna prevencija, rane intervencije i tretman/rehabilitacija (Bašić, 2009). Autorica Bašić (2009) te prevencije i opisuje. Primarne intervencije usmjerene su na populaciju djece, mladih i odraslih s ciljem podupiranja pozitivnog razvoja djece, mladih i smanjivanje utjecaja rizičnih čimbenika na razvoj rizičnih ponašanja i poremećaja u ponašanju prije njihova pojavljivanja. Sekundarne prevencije (rane intervencije) sastoje se od mjera usmjerenih na prepoznavanju djece u riziku i smanjivanje vjerojatnosti pojave rizičnih ponašanja. Tercijarna prevencija (tretman/rehabilitacija) usmjerena je na skup aktivnosti i pristupa koje poduzimaju specijalne stručne službe, pojedinci i/ili institucije s ciljem postizanja pozitivnih, socijalno poželjnih promjena kod djece i mladih s poremećajima u ponašanju (Bašić, Žizak, Koller-Trbović, 2004, prema Bašić, 2009).

Teorije u području prevencija su se kroz povijest mijenjale. Dok se ranije usmjeravalo na sam problem i nedostatke pojedinaca, danas su teorije usmjerene na prednosti i snage pojedinaca, ali i njegove zajednice (Bašić, 2009). Cilj današnjih prevencijskih tretmana je stvaranje zaštitnih čimbenika u obitelji, zajednici, koji će osnažiti pojedinca i tako dovesti do pozitivnog razvoja. Kod djece predškolske dobi prevencijski programi usmjereni su prema ulaganju u kvalitetu života tijekom njihovog boravka u vrtiću (Đuranović i Opić, 2013).

U prevencijskoj praksi se posljednjih godina postavljaju, opisuju, tumače i provjeravaju ovi teorijski koncepti: koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika, koncept otpornosti, koncept razvojnih prednosti, koncept pozitivnog razvoja i koncept promocije mentalnog zdravlja. Najširu primjenu u praksi ima koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika i koncept pozitivnog razvoja, a ovisno o cilju ti koncepti se mogu kombinirati (Bašić, 2009).

6.2. Koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika

Kako bi se moglo reći što je koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika važno je odrediti što su rizični, a što zaštitni čimbenici.

„Rizični čimbenici definiraju se kao karakteristike, varijable ili opasnosti koje ako su prisutne za određenog pojedinca, postoji veća vjerojatnost da će on prije nego netko drugi iz opće populacije, razviti poremećaj“ (Mrazek, Haggerty, 1994, prema Bašić, 2009, str. 170).

Rizični čimbenici su sve ono što utječe na pojedinca i koji doprinose tome da će se kasnije pojaviti neko odstupanje. Oni su sigurnost za kasniji razvoj problema (Fraser, 1997, prema Bašić, 2009).

Prema Yoshikawa, (1994, prema Bašić, 2009) rizični čimbenici koji mogu voditi rizičnim ponašanjima mogu biti:

1. čimbenici usmjereni na dijete (genetika, spol, perinatalni rizici, niska porođajna težina, temperament, kognitivne sposobnosti)
2. čimbenici usmjereni na obitelj (roditeljstvo, povezanost, maltretiranje djeteta, majčini konflikti)
3. kontekstualni čimbenici (obitelj i socijalno-ekonomski status zajednice, kriminalitet, nasilje u zajednici).

Rizični čimbenici mogu proizaći iz genskih predispozicija, obitelji, vršnjaka i zajednice. Ako postoji jedan čimbenik tada postoji i više njih, jer se oni međusobno nadopunjuju, te pri prevenciji moramo tražiti više njih (Bašić, 2009). Dijete je danas u susretu s mnogobrojnim čimbenicima iz svoje okoline, poput stresnih događaja, informacija putem medija i to sve utječe na njegov razvoj, tako da je potrebno sagledati s više strana što bi bio uzrok nekog ponašanja.

S obzirom na sve, rizični čimbenici su nešto pod čijim utjecajem dolazi do odstupanja i pojave rizičnih ponašanja u djetinjstvu, a ako se ne intervenira ono prelazi u ozbiljne poremećaje u ponašanju. Oni se najprije moraju odrediti, a zatim njihov utjecaj svesti na minimum, a to će se postići jačanjem zaštitnih čimbenika (Dryfoos, 1990, prema Bašić, 2009).

Zaštitni čimbenici određuju se kao svi oni utjecaji, kao snaga djeteta da se zaštiti i odupre rizičnim utjecajima, odnosno da usprkos njima ne razvije problematična ponašanja (Bašić i Ferić, 2004).

“ Djeca koja su odrasla u visokorizičnim uvjetima i situacijama ili su bila suočena sa stresnim ili traumatičnim događajima nisu razvila poremećaje u ponašanju i u odraslosti i nisu pokazivala probleme mentalnog zdravlja jer su posjedovala neke karakteristike osobnosti i/ili potporu u okruženju“ (Bašić, 2009, str. 178).

Prema tome neka djeca iako žive pod rizikom ne razvijaju određena odstupanja zbog postojanja zaštitnih čimbenika koji ih kako sama riječ kaže štite. Jasnu definiciju zaštitnih čimbenika navela je Bašić (2009) kao: „*vanjske i unutarnje čimbenike koji pomažu djeci u podnošenju ili ublažavanju rizika*“. Ti čimbenici mogu se nalaziti u samom djetetu, kao njegove individualne karakteristike ili njegovom socijalnom okruženju, odnosno u obitelji, zajednici, vrtiću, školi i vršnjacima. Proizlaze iz njihovih međusobnih odnosa i čine dijete otporno na rizike s kojima se susreće. To može biti ljubav i pažnja, toplina koju dijete dobiva od prvog dana, zdrava i ugodna komunikacija s roditeljem, odsutnost zanemarivanja, komunikacija s braćom i sestrama, odgajateljima kako svakodnevno tako i u stresnim situacijama. Takvi čimbenici dijete ojačavaju, daju mu samopouzdanje i umanjuju mogućnost pojave nekih od rizičnih ponašanja u ranom djetinjstvu.

Prema tome, koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika govori o svim čimbenicima iz obitelji, šire i uže okoline i zajednice koji utječu na dijete i njegov razvoj. Prema već spomenutoj, Ekološkoj teoriji sve ono što se nalazi u široj djetetovoj okolini utječe na niže dijelove i na kraju i na samo dijete koje je u središtu tog sustava. Bit ove koncepcije jest davanje pažnje jakostima djeteta, ojačavanjem djeteta da ne podlegne rizičnim čimbenicima koji ga okružuju. Posebna pažnja se usmjerava na osobne i obiteljske čimbenike, odnosno ono što dijete ima u samome sebi te one čimbenike koji proizlaze iz odnosa iz obitelji. Stoga ovaj koncept uključuje određivanje rizičnih i zaštitnih čimbenika koji utječu na dijete tijekom njegova života, a oni se nalaze u osobinama samog djeteta, njegovom užem okruženju koji čine obitelj, vršnjaci, odgajatelji te širem okruženju koju čini škola i zajednica (Bašić i Ferić, 2004). Ovim konceptom potiče se društvo (obitelj, škole, vrtiće i zajednicu) na maksimalno

podupiranje normalnog razvoja koje bi uključivalo jačanje čimbenika zaštite (Bašić, 2009).

6.3. Koncept otpornosti

„Otporno dijete nije „super dijete“, već dijete koje zna „plivati dovoljno dobro“ u vodama nedaća“ (Turner i sur., 1995, prema Bašić i Ferić, 2004, str. 63).

Autorice Bašić i Ferić (2004) otpornu djecu opisuju kao djecu koja usprkos svim teškim životnim okolnostima, na koje nailaze na svojem razvojnem putu, uspiju razviti vještine koje su im potrebne za njihovo normalno funkcioniranje u socijalnom okruženju te tako uspijevaju odrasti u zdrave i odgovorne osobe. Otpornost se opisuje kao smanjena ranjivost ili neranjivost djece te njihovo uspješno prilagođavanje izazovima i događajima na koje nailaze tijekom odrastanja (Bašić, 2009). Tijekom odrastanja važan je način na koji se dijete suočava s teškim okolnostima koji život stavlja pred njega, a otpornost je čimbenik koji mu omogućava da se odupre tim nedaćama. Takva osoba uspješno manipulira onime što ga okružuje kako bi se izolirala od negativnih posljedica štetnih događaja (Bašić, 2009).

Otpornost nije nešto što samo tako postoji, već nastaje na temelju prethodnih iskustava. Ona je razvojni proces te nastaje izloženošću rizičnim situacijama, a ne njihovim izbjegavanjem. Kroz taj proces važno je osnaživanje i jačanje vještina i strategija za suočavanje sa stresnim situacijama ili događajima, a to se prvenstveno razvija uz dobre odnose s bitnim osobama iz okoline. Osim obitelji, važna je i šira socijalna okolina djeteta koja, kao i obitelj, daje djetetu snagu i potporu, a bitan je i sustav vrijednosti koje posjeduje sam pojedinac, a to se i razvija kroz dobre odnose s okolinom (Bašić, 2009).

Ono što pomaže razvijanju otpornosti vezano je uz tople pozitivne odnose s brižnim odraslim osobama, podržavajuće i povezane obitelji s čvrstim granicama, roditelji realnih visokih očekivanja, roditelji dobrih roditeljskih vještina, pozitivni roditeljski modeli ponašanja, odgovornost i briga za mlađe članove obitelji, obitelj s čvrstim tradicijama i ritualima, zajednica, vrtić i škola s brižnim pružanjem pažnje (Turner, Norman, Zunz, 1995, prema Bašić, 2009).

6.4. Koncept razvojnih prednosti

Koncept razvojnih prednosti nadovezuje se na koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika, gdje se dalje potiče i ulaže u razvijanje zaštitnih čimbenika koji dovode do pozitivnog razvoja djeteta. U središtu ovog koncepta je dijete, gdje se ulaže u vanjske i unutarnje prednosti koje vode pozitivnom razvoju tog djeteta.

„Razvojni ishodi koji se očekuju su akademsko postignuće, zdrava i sigurna ponašanja, socijalno-emocionalno funkcioniranje, komunikacija, karakter, vrijednosti, samodisciplina, uloge odrasle dobi, kontinuiranja želja za oplemenjivanjem života“ (Addressing Barriers to Learning, 1999, prema Bašić, 2009, str. 203).

Kako bi se postigao pozitivan razvoj djeteta važno je djetetovo brižno okruženje i podupiranje cjelokupnog razvoja djeteta (Pittman i Irby, 1996, prema Bašić, 2009). Brižno okruženje djetetu osigurava ugodan osjećaj, prihvaćenost i poštovanje, stvaranje prilika za razvijanje kvalitetnih veza s odraslima i vršnjacima, osiguravanje informacija, osjećaj brige za sebe i druge u zajednici i sl. Podupiranje cjelokupnog razvoja djeteta usmjereno je na podučavanje i socijalizaciju (zadovoljenje osnovnih djetetovih životnih potreba poput potrebe za hranom, zdravljem, sigurnosti), podupiranje uspješnog roditeljstva, podizanje kvalitete života, kreativnosti i uključivanje u život zajednice.

Drugim riječima za dijete je bitno ono što dobije iz svoje okoline kroz potporu i ohrabrenje njemu bliskih i brižnih osoba te unutarnje snage koje dijete posjeduje kao što je težnja za učenjem i istraživanjem, koje ga vode dalje za normalno funkcioniranje u životu.

6.5. Koncept pozitivnog razvoja

Kako bi se spriječila pojava rizičnih ponašanja ili bilo kakvih odstupanja, potrebno je dijete ojačati i omogućiti mu da se razvija u pozitivnom smjeru. To podrazumijeva poboljšavanje opće dobrobiti djeteta koja uključuje: dobro mentalno zdravlje, dobra

školska postignuća, dobre odnose s vršnjacima, dobre vještine rješavanja problema i nizak stupanj uključenosti u različita problematična ponašanja (National Research Council & Institute of Medicine, 2002, prema Bašić, 2009).

Kako bi se dijete pozitivno razvijalo važno je ono što dijete osjeća samo sa sobom i ono što dijete dobiva iz okoline. Važno je da dijete nije previše zaštićeno, jer izbjegavanje problema djetetu onemogućuje da razvije vještine suočavanja i rješavanja problema te se na taj način dijete ne priprema za život (Catalano i sur., 1998, prema Kranželić Tavra, 2002, prema Bašić i Ferić, 2004). Ovaj koncept fokusira se na stvaranje jakih veza s odraslim osobama iz okoline te svakodnevno uključivanje djeteta u pozitivne aktivnosti kako bi se omogućio pozitivan razvoj.

U poticanju pozitivnog razvoja djeteta utječu obitelj, vrtić i zajednica. Bitni su brižni i zdravi odnosi, zadovoljenje djetetovih životnih potreba od strane roditelja i odgajatelja te zajednica koja ulaže u roditeljstvo, školovanje, zdrav i pozitivan život u zajednici (Pittman i Chill, 1999, prema Bašić, 2009). Pozitivni utjecaji potiču zdrav razvoj djeteta. Takvo dijete pokazuje kompetentnost, samopovjerenje, sposobnost za stvaranje socijalnih veza, razvijen karakter, suosjećanje te doprinos društvu (Kranželić Tavra, 2002, prema Bašić, 2009).

6.6. Koncept promocije mentalnog zdravlja

Mentalno zdravlje pojedinca stanje je dobrobiti koje pojedincu omogućava normalno funkcioniranje. Mentalnim zdravljem pojedinac je sposoban da se ostvari, da razvija svoje sposobnosti, suočava se s problemima, rješava ih, osjeća se zadovoljno te može pozitivno pridonijeti svojoj zajednici (WHO, 2001, str. 1, prema Herrman, Saxena, Moodie, 2004, prema Bašić, 2009). Mentalno zdravlje svakog pojedinca važno je za njegovo funkcioniranje, ostvarivanje zadovoljavajućih odnosa s drugim ljudima, za njegovu produktivnost, dosezanje ciljeva i dobrog osjećaja u samome sebi. Mentalno zdravlje utjelovljenje je socijalne, emocionalne i duhovne dobrobiti, te samim time osoba može realizirati svoje emocionalne i intelektualne potencijale (Bašić, 2009). Mentalno zdrava osoba pokazuje pozitivne osjećaje, poput sreće i zadovoljstva sa samim sobom, ima zdrave odnose s bitnim osobama svoje okoline (roditelji, vršnjaci)

te s njima ima čvrste veze, svakodnevno istražuje, usvaja nova znanja, vještine te ju sve to jača i pomaže joj da se susreće s životnim nedaćama i da ih prevlada kako bi se nadalje pozitivno razvijala (Marangunić, 2009).

Kao i otpornost djeteta, tako je i mentalno zdravlje razvojni proces koji je pod utjecajem brojnih činitelja okruženja, poput socijalnih, bioloških i psiholoških činitelja (Marangunić, 2009).

Mentalno zdravlje važno je za funkcioniranje čovjeka u budućnosti, a potiče se kroz osnaživanje pojedinaca, jačanje zajednice i smanjivanje prepreka za mentalno zdravlje - smanjivanje diskriminacije, nezaposlenosti i sl. (Mentality, 2003, prema Bašić, 2009). Mentalno zdravlje se prema tome potiče pozitivnim životnim stilovima, uvjetima koji promiču takve stilove te omogućavanje pozitivnih uvjeta za život čovjeka u zajednici - zapošljavanje, obrazovanje i sl.(Herrman, Saxena i Moodie, 2004, prema Bašić, 2009).

7. UTJECAJ OBITELJI, VRTIČA I ZAJEDNICE NA RAZVOJ DJETETA I PREVENCIJU RIZIČNIH PONAŠANJA

7.1. Obitelj

Roditelji su prve osobe koje dijete susreće dolaskom na ovaj svijet. Obitelj je ta koja od prvih dana zadovoljava djetetovu potrebu za hranom, komunikacijom, utjehom. Ovdje dijete nalazi osobe koje mu pružaju ljubav, toplinu i podršku. U obitelji dijete uči koje su poželjne, a koje nisu poželjne emocije, koje emocije može u kojem trenutku pokazati, odnosno uči regulirati svoje emocije. Uči biti strpljiv, uči kako nekada ne može dobiti ono što želi jer postoje razlozi za to. Obitelj stvara temelje komunikacijskih umijeća kojima će kasnije stupiti u prve interakcije sa svojim vršnjacima. Dijete u obitelji usvaja prve obrasce ponašanja kojima će se služiti kada izađe iz obiteljskog doma. Obitelj je ta koja mu pruža temelje u svakom aspektu njegova razvoja. U obitelji dijete dobiva prvi uvid u međuljudske odnose, odnose između članova obitelji, između spolova i partnerske odnose, stvara prvu sliku o sebi, procjenjuje odnos prema sebi i u skladu sa svim tim određuje svoju vrijednost i razinu samopouzdanja i samopoštovanja (Filipović, 2009). Pozitivni aspekti koje dijete dobiva od svoje obitelji stvorit će temelje za zdrav cjelokupan razvoj djeteta. Obitelj je bitan čimbenik u djetetovu životu te mu ništa ne može nadomjestiti ono što dobiva u obitelji. Ti temelji mogu biti pozitivni za dijete, ali mogu biti i negativni te time biti loša osnova za djetetov zdrav i kvalitetan razvoj. Današnji ubrzani životni stil, ostavlja traga na djetetov razvoj. Postoji puno čimbenika koji mogu uzdrmati obitelj i razvoj djeteta (nezaposlenost, narušeni obiteljski odnosi, bolest, i sl.). Roditeljstvo u takvom ozračju ne može biti uspješno i kvalitetno, pogotovo zato što nitko ne pokušava raditi na pripremi budućih roditelja za taj toliko odgovoran i zahtjevan posao (Devčić, Sabo, Džankić i Kunac, 2009).

Stoga, kako bi se kroz obitelj dijete razvilo u jednu zdravu i cjelovitu osobu potrebne su određene strategije koje će obuhvatiti potpore roditeljima, koji će ih pripremiti za roditeljstvo. Osim što bi se omogućio zdrav razvoj djeteta time bi se i spriječila pojava rizičnih ponašanja koja bi vodila u neke ozbiljnije poremećaje. Takve strategije koje bi se provodile kroz programe obuhvaćaju potporu obiteljima u

roditeljskoj ulozi, jačanje obitelji, promociju razvoja djeteta, povezivanje obitelji sa širom zajednicom te zadovoljavanje osnovnih potreba obitelji (Bašić, 2009). Kroz te programe obuhvatio bi se trening roditelja, trening socijalnih vještina djece i akademska pomoć (Patterson, DeBaryshe, Ramsey, 2000, prema Bašić, 2009). Alternative takvih programa bili bi treninzi roditelja, roditeljske edukacije, grupe pomoći, te povezanost obitelji, odgojno-obrazovne ustanove i zajednice (Bašić, 2009). Filipović (2009) navodi kako učenje kvalitetnijeg odgoja, odnosa i komunikacije za roditelje može se postići u „školama za roditelje“ koje daju roditeljima bitne informacije i smjernice za oblikovanje kvalitetnijih odnosa. Autorica navodi kako u školama za roditelje često prisustvuju i odgajatelji, učitelji i nastavnici koji su svjesni svojih nedostataka u znanju. Odgajateljima, učiteljima i nastavnicima pri tome je cilj osvijestiti i svoju roditeljsku ulogu, ali to im je i poticaj za organiziranje ovakvih načina programa za roditelje u svojim sredinama. Takvi načini programa za roditelje, navodi Filipović (2009), već se provode u mnogim zemljama poput Njemačke, Velike Britanije i Austrije. Takve edukacije su jedina mjesta gdje roditelji danas mogu dobiti odgovore na svoja pitanja o odgoju, odnosima i komunikaciji, što doprinosi poboljšanju u odnosima između roditelja i djeteta, partnerskih odnosa roditelja, ali i odnosima u užoj i široj društvenoj zajednici (susjedstvo, zajednica, radno mjesto).

7.2. Zajednica

„Zajednicu čini skupina pojedinaca kojima je ozbiljno stalo do boljitka svakog od njih i koji zajedno mogu postići ono što ne bi mogli sami, (Katz i McClalen, 1999, str. 28).

Zajednicu čine ljudi koji zajedno žive u jednom području, koji se zajedno druže, dijele probleme i imaju zajedničke interese (Anderson, Carter, 1990, prema Bašić, 2009). Ona je od središnje važnosti za socijalni i emocionalni razvoj djece. Ljudima je potrebno društvo drugih ljudi i emocionalna sigurnost koja proizlazi iz osjećaja pripadnosti socijalnoj grupi čiji članovi dijele i načine ponašanja (Bašić, 2009). Stoga, pomanjkanje osjećaja pripadnosti zajednici može ostaviti dubok trag na djetetov socijalni i emocionalni razvoj. Zato se može reći da je ona bitan čimbenik u razvoju djeteta. Taj nedostatak pripadnosti proizlazi najprije iz obiteljskog doma gdje se nisu postavili temelji privrženosti. Nedostatkom emocionalnog dodira, pažnje

i ljubavi najprije od strane majke, a kasnije drugih članova obitelji, kroz prve tri bitne godine života djeteta, ne razvija se zdrava privrženost što se dalje odražava i na odnose s vršnjacima i zajednicom (Obradović i Obradović, 2009).

Šest je dimenzija razvoja zajednice: socijalni, ekonomski, politički i kulturni razvoj, razvoj okoliša, te osobni/ duhovni razvoj (Ife, 2002, prema Bašić, 2009). To su čimbenici koji svakome od članova zajednice osiguravaju normalan život. Prema tome, svakom članu zajednice mora se osigurati sigurnost (zaštićenost od negativnih utjecaja, poput krađe i nasilja), ekonomska sigurnost (kroz zapošljavanje), adekvatno stanovanje, zdravstvo zbrinjavanje i toplo obiteljsko okružje (Barry i Garbarino 1997, prema Bašić, 2009). Važno je da svaka osoba može normalno i sigurno živjeti u svom domu, uz zdravstvenu zaštitu i zaposlenje i sve to kako bi zadovoljilo svoje osnovne životne potrebe.

Prevenција sa stajališta zajednice uključuje promjene uvjeta koji mogu dovesti do pojave problema u zajednici koji se na kraju odražavaju i na kvalitetu razvoja djece. To bi bilo smanjenje nezaposlenosti, nedostataka kvalitetnih aktivnosti kojima se potiče komunikacija među ljudima te drugih uvjeta koji mogu potaknuti individualne probleme djece i mladih. To znači da se smanjuju rizični čimbenici, a povećava se utjecaj zaštitnih čimbenika čime bi se smanjio ili eliminirao utjecaj rizičnih čimbenika. To bi bilo povećanje zaposlenosti, aktivnosti koje potiču komunikaciju između ljudi u zajednici, potpora roditeljima, savjetovanja roditelja putem „treninga roditelja“, tečajevi za trudnice i svi oni tečajevi i treninzi koji omogućuju roditeljima informiranje i dovoljno dobru skrb za djecu odnosno dobre predškolske ustanove (Bašić, 2009). Radeći tako stvara se povezanost među članovima zajednice, povezanost vrtića, škola i pojedinaca, koje djelujući pozitivno stvaraju pozitivno okružje za kvalitetan razvoj djece.

7.3. Vrtić

Predškolska ustanova važan je dio razvoja djece. Kroz svoje programe usmjerava se na razvoj djetetovih sposobnosti, osvještavanje jačih strana, jačanje samopouzdanja i samopoštovanja, razvijanje interesa, moći i inicijative te osamostaljivanje i nezavisnosti djeteta (Wenar, 2003, prema Bašić, 2009).

Stvaranje ugodnog i pozitivnog ozračja kroz zadovoljenje dječjih potreba i poštivanje individualnosti djeteta, organiziranje poticajnih i kreativnih aktivnosti te zapažanje odstupajućih ponašanja, odgajatelj potiče pozitivan razvoj djeteta i na vrijeme uočava ponašanja koja mogu omesti taj zdrav razvoj (Đuranović i Opić, 2013).

Nakon roditelja ključna osoba u djetetovu životu je odgajatelj. Stručna i kompetentna osoba koja tijekom svog rada s djecom stvara poticaje za djetetov razvoj u vrtiću, zadovoljavajući tako njegov interes i potrebu za učenjem. On prepoznaje jakosti i slabosti svakog djeteta posebno, poštuje njihove individualne razlike i s obzirom na to stvara poticaje u okruženju. Odgajatelj je osoba koja svakodnevno ispituje svoju praksu te svakodnevno uči kroz svoj rad kako bi mogao napredovati. Kompetentan odgajatelj bi se mogao definirati kao osoba koja je upućena i pripremljena za obavljanje svog poziva (Bašić, 2008). Prema Bašić (2008) osjećaj kompetentnosti stvara osjećaje zadovoljstva, snage, upornosti, dok osjećaj nekompetentnosti dovodi do apatije, bespomoćnosti, anksioznosti, okrivljavanja sebe i sl. (Gustović-Ercegovac, 1992, prema Bašić, 2008).

Uloga predškolske ustanove je, osim poticanja zdravog razvoja djece poticajnim i vedrim okruženjem, i prepoznavanje odstupajućih ponašanja djece, odnosno prepoznavanje rizičnih čimbenika koji negativno utječu na razvoj djece. Prema tome, odgajatelji su danas u situaciji stalnog učenja, stvaranja novih znanja, novih vještina, pripremanja aktivnosti za poticajno okruženje te na kraju i suradnja sa roditeljima i zajednicom (Bašić, 2008). Koliko je važan usavršen odgajatelj istaknula je autorica Bašić (2008, str. 17):

„Odgajateljeva kompetentnost, njegova znanja, vještine i druge osobine, u značajnoj mjeri su važne za postignuća u dječjem razvoju, ali i za postizanje najznačajnijih aktivnosti i postignuća u promociji pozitivnog mentalnog razvoja i prevenciji rizičnih ponašanja predškolske djece.“

Ista autorica zaključuje kako se uz stručnog odgajatelja socijalni i emocionalni problemi, te rizici od odstupanja u ponašanju mogu smanjiti ili eliminirati. Predškolske ustanove danas su mjesta gdje se sve više ulaže u programe kojima se jača pozitivan razvoj, te preventivne programe koji uključuju djecu i roditelje koji su u riziku, a na kraju i stručno usavršavanje odgajatelja i ostalih stručnjak, a takav način rada u predškolskim ustanovama donosi pozitivne pomake.

8. ZAKLJUČAK

Negativnim temeljima dječji razvoj se može uzdrmati i uzrokovati pojavu određenih rizičnih ponašanja. To su ponašanja poput povučenosti, prkosa, laganja, agresivnosti, potištenosti, hiperaktivnosti i strašljivosti. Uzroci se najprije nalaze u obiteljskom okružju koje nije postavilo pozitivne temelje za razvoj socijalnog i emocionalnog razvoja. Takva djeca nisu dobila potrebnu pažnju, ljubav, pozitivan uzor, zdravu, pozitivnu i otvorenu komunikaciju punu podrške. Obitelj također nije dobila pozitivne utjecaje od strane zajednica čija je uloga da brine o svojim članovima. Prevencijskim naporima ta rizična ponašanja mogu se otkloniti ili smanjiti. Prevencija uključuje zaposlenost, aktivnosti i treninge kojima se priprema roditelje za roditeljstvo te aktivnosti kojima se članovi povezuju i brinu jedni za druge. Također vrtić kao druga važna uloga u djetetovom životu, treba omogućiti stručno osposobljavanje odgajatelja i drugih suradnika u vrtiću kako bi usvojili nova znanja i unaprijedili postojeća, kojima mogu ostvariti pozitivne utjecaje kroz poticajno okružje, ugodno ozračje i kreativne aktivnosti kojima se djetetu omogućuje istraživanje i usvajanje novih znanja. Također je važna podrška, pomoć i utjeha kada je potrebna djetetu. Važno je da tri bitna čimbenika (obitelj, vrtić i zajednica) u djetetovu životu međusobno surađuju kako bi se osigurao djetetu pozitivan razvoj, mentalno zdravlje, otpornost i zaštitni čimbenici sve kako bi se eliminirali rizični čimbenici koji vode dijete na krivi razvojni put.

LITERATURA

1. Bašić, J. (2008). Kompetentnost odgajatelja i prevencija rizičnih ponašanja djece u predškolskim ustanovama. *Kriminologija i socijalna integracija*, 16(2), 15-27.
2. Bašić, J. (2009). *Teorija prevencije: prevencije poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Bašić, J., Ferić, M. (2004). Djeca i mladi u riziku - rizična ponašanja. U: J. Bašić, N. Koller-Trbović i S. Uzelac (Ur.), *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojamovna određenja*. (str. 57-71). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta.
4. Bouillet, D., Uzelac, S. (2007). *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Brajša-Žganec, A., (2003). *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
6. Čuturić, N. (1995). *Zabrinjava me moje dijete: ponašanja djece od 2. do 6. godine*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Devčić, H.M., Sabo, D., Džankić, V. i Kunac, M. (2009). Poticanje kvalitetnog razvoja djece predškolske dobi. U: R. Galić i M. Koren Mrazović (Ur.), *Prevencija poremećaja u ponašanju - stanje i perspektive*. (str. 87-97). Zagreb: Grad Zagreb : Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.
8. Đuranović, M., Opić, V. (2013). Mogućnosti prevencije rizičnih ponašanja djece predškolske dobi. *Magistra Iadertina*, 8(1), 101-111.

9. Filipović, I. (2009). Uloga obitelji u prevenciji poremećaja u ponašanju. U: R.Galić i M.Koren Mrazović (Ur.), *Prevencija poremećaja u ponašanju - stanje i perspektive*. (str.23-27). Zagreb: Grad Zagreb : Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.
10. Koller-Trbović, N. (2004). Poremećaji u ponašanju djece i mladeži. U: J.Bašić, N.Koller-Trbović i S.Uzelac (Ur.), *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojamovna određenja*. (str. 83-96). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta.
11. Katz, L.G., McClellan D.E. (1999). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa.
12. Lebedina-Manzoni, M. (2007). *Psihološke osnove poremećaja u ponašanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
13. Marangunić, M. (2009). Poremećaj u ponašanju – medicinsko - psihijatrijski aspekti. U: R.Galić i M. Koren Mrazović (Ur.), *Prevencija poremećaja u ponašanju - stanje i perspektive*. (43-52). Zagreb: Grad Zagreb : Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.
14. Obradović, J., Čudina-Obradović, M. (2009). Rizični čimbenici psihološkog razvoja djeteta i mogućnosti prevencije. U: R.Galić i M.Koren Mrazović (Ur.), *Prevencija poremećaja u ponašanju - stanje i perspektive*. (str. 9-22). Zagreb: Grad Zagreb : Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.

BIOGRAFIJA

Moje ime je Kristina Burić. Rođena sam 11.rujna, 1993. godine u Zagrebu. Nakon završene osnovne škole „Osnovna škola Milke Trnine“ u Križu, 2008. godine upisujem srednju školu „Srednja škola Ivan Švear“- smjer Ekonomist, u Ivanić Gradu. Srednju školu polažem sa odličnim uspjehom i završavam 2012. godine. Iste godine u Petrinji upisujem studij Ranog i predškolskog odgoja na „Učiteljskom fakultetu“.

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Pod punom odgovornošću izjavljujem da sam diplomski rad pod naslovom „Rizična ponašanja djece predškolske dobi ” u potpunosti izradila samostalno. Pri izradi koristila sam literaturu koju sam u skladu s pravilima i navela.

IZJAVA O JAVNOJ OBJAVI RADA

Ja, Kristina Burić, izjavljujem da sam suglasna da se trajno pohrani i javno objavi moj završni rad pod naslovom „Rizična ponašanja djece predškolske dobi“ u javno dostupnom institucijskom repozitoriju knjižnice na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.